

NONNA MAYER

Rasszizmus, idegengyűlölet az Európai Közösség országaiban

Kényes vállalkozás összehasonlító vizsgálatot készíteni a rasszizmusról. A jelenség meghatározása, megközelítése, mérése országról országra változik. Még ha fontosnak tartjuk is a közvélemény kutatásokkal összegyűjtött rasszista attitűdök vizsgálatát, a feltett kérdések, megfogalmazási módjaik ritkán azonosak. E tekintetben szerencsés kivételt jelent az a felmérés; amely az Európai Közösség Tanácsának készült. Ez a rasszizmus és az idegengyűlölet erősödése miatt érzett nyugtalanságtól hajtva rendelt meg erről a témáról egy kérdőíves vizsgálatot a Közösség tizenkét országának állampolgárai között, hogy feltárják az emberi jogokról, a bevándorlási politikáról és a külföldiek jelenlétéről alkotott véleményüket. A vizsgálat eredményei először tesznek lehetővé egy szisztematikus összehasonlítást.¹

Azonosságok

Az európaiak túlnyomó többsége a demokráciához és az emberi jogok védelméhez kötődőnek mutatkozik, elítéli a rasszista mozgalmakat, és egyetért a rasszizmusellenes mozgalmakkal.² Ám nem elhanyagolható részüknek az az érzése, hogy hazájában túl sokan vannak a „más” nemzethez, más fajhoz, más kultúrához, más valláshoz vagy más társadalmi osztályhoz tartozók. A mintában szereplők kevéssel több mint fele (51 százalék) vélte úgy, hogy e csoportok közül legalább egy túl nagy számban van jelen, és közel negyede (23 százalék) úgy, hogy közülük legalább három túl népes.³ A heterofóbiának vagy a másság elutasításának átlagos szintjéről alkotott fenti becslés pontosan megegyezik azzal, amelyet más kérdésekkel végzett más vizsgálatok adnak meg Franciaországgal kapcsolatban. Azon az etnocentrizmus-skálán, amely a saját csoportba való visszahúzódat és a más csoportok elutasítását mutatja az etnikai kisebbségekre (zsidókra; muzulmánokra; bevándorlókra) vonatkozó-kérdések alapján, a megkérdezettek 51 százaléka közepes (2-es vagy ennél magasabb) osztályzatot kapott, és csak szűk negyedük minősíthető erősen etnocentrikus beállítottságúnak (3-as vagy 4-es osztályzat).⁴ Az a tipológia, amelyet Roland Cayrol dolgozott ki az Emberi Jogi Konzultatív Nemzeti Bizottságnak végzett, *A franciák és az idegengyűlölet ellen vívott harc* című évenkénti közvélemény kutatás keretében, és amely a bevándorlókra, az idegenekre és a kisebbségekre vonatkozó, 1990 óta szisztematikusán feltett kérdésekre épül, ugyancsak 55 százalékosnak mutatja a tágabb értelemben vett rasszisták arányát; a vizsgálatok szerint ezeknek egy kisebb része, 15-21 százaléka „meggyőződéses rasszista”.⁵

A „mások” iránti attitűdök, bármilyenek legyenek is, szorosan összefüggenek egymással az európai mintán. Akik például úgy vélik, hogy a más nemzethez, más fajhoz vagy más kultúrához tartozók túlságosan nagy számban vannak jelen, azt is gondolják, hogy ezek kellemetlenséget jelentenek a mindennapi életben, jobban hajlanak arra, hogy negatívan ítélik meg az Európai közösségen kívüli országok állampolgárainak jelenlétét, és gyakrabban mutatkoznak fogékonynak a bevándorlók jogainak korlátozására. Más szavakkal: a másság elutasítása az attitűdök egyazon tünetegyütteséhez tartozik, amelyet a szerzők szerint a heterofóbia, az etnocentrizmus vagy a rasszizmus jellemez, ahogy ezt több mint negyven évvel ezelőtt Adornónak és munkatársainak *A tekintélyelvű személyiségről* végzett úttörő vizsgálatai kimutatták.

Végső soron ugyanazok a társadalmi, kulturális és politikai tényezők tanúskodnak az intolerancia különböző megnyilvánulásairól: főleg az iskolázottság, az életkor és a politikai orientáció. E megnyilvánulások elsősorban az idős, a megengedő és „poszt-materialista” értékek iránt kevésbé nyitott embereket jellemzik: azokat, akik kevésbé iskolázottak, és akik a baloldaliság-jobboldaliság skála jobb felén helyezkednek el, a szélsőjobbon érve el a csúcserőértéket. Ezen a ponton megint egybeesnek egymással az európai vizsgálat és a francia vizsgálatok eredményei.

Különbségek

Az európai átlag mindamelllett meglehetősen magas. Az intolerancia mértéke országról országra változik az iparosodás szintjétől, a migrációs hagyományoktól és a bevándorolt lakosság nagyságától függően. Minden mutató szerint két csoport áll élesen szemben egymással. A bevándorlók és a kisebbségek elutasítása az olyan befogadó országokban a legerősebb, mint Franciaország, Németország, Anglia, Belgium vagy Dánia-Hollandia feltűnő kivételével. Ugyanakkor a kibocsátó országok: Dél-Európa országai (Olasz-, Spanyol- és Görögország, Portugália), valamint Írország messze toleránsabbak (1. táblázat). Az eltérések tekintélyesek lehetnek, mint például azon a skálán, amely azt mutatja, hogy az ország jövőjének szempontjából negatívan vagy pozitívan értékeli-e a bevándorlók jelenlétét, és amely 77 ponttal különbözik a belga és az ír mintán.

Az Európai Közösség országai nem csak az intolerancia szintjét tekintve különböznek egymástól: az annak céltáblájául szolgáló csoportok is mások. Az európai vizsgálat különösen érdekes ebből a szempontból, mert nyitott kérdéseket használ, amelyek azt tudakolják a megkérdezettektől, hogy mire gondolnak, amikor a más nemzethez, fajhoz, valláshoz, kultúrához vagy társadalmi osztályhoz tartozó emberekről van szó. Különösen eltérnek az első három kérdésre adott válaszok (2. táblázat). A nemzetiségek kapcsán a franciák spontán módon a magrebiekre, az angolok az ázsiaiakra, a németek a törökökre gondolnak, míg a dél-európaiak szétszórtabb válaszokat adnak, és inkább a többi európaira utalnak. A fajok kapcsán leggyakrabban a feketéket nevezik meg. De a franciák és az angolok válaszai megint csak gyarmatosító múltjuk súlyáról tanúskodnak: az előbbieket elsősorban az arabokat, az utóbbiak pedig az indo-pakisztániaiakat említik. Ami a vallásokat illeti, leggyakrabban - a franciák és a belgák több mint fele, a hollandok, a dánok és a németek több mint 70 százaléka - az iszlámot említik. Ám a déli országokban, csakúgy, mint Luxemburgban, Jehova tanúi és a szcientisták vezetnek. Írországban - nyilvánvaló okokból - a protestánsok a „mások”, míg az angolok legalább olyan gyakran említik a katolikusokat, mint a muzulmánokat (25 százalék).

Metamorfózisok

A rasszizmus nemcsak térben, de időben is változik. Számos munka hangsúlyozza, hogy az Egyesült Államokban új formái alakultak ki a rasszizmusnak, amelyeket a szerzők „burkoltnak”, „kifinomultnak”, „softnak”, „közvetettnek” vagy „szimbolikusnak” minősítenek.⁶ Visszahúzódóban vannak a legkiáltóbb rasszista előítéletek, amelyek a kisebbségek feltételezett fizikai, erkölcsi vagy szellemi alacsonyabb rendűségén vagy egyenjogúságuk megtagadásán alapulnak. Ám ezzel párhuzamosan még a jómódú és művelt körökben is az a nézet van kialakulóban, hogy a kisebbségek nem tisztelik Amerika alapvető értékeit, és tartózkodás figyelhető meg a diszkriminációval szembeni hatékony küzdelemre alkalmas politikákkal szemben.

Franciaországban P. A. Taguieff munkái hangsúlyozzák azt, hogy az új jobboldal ideológiai offenzívájával párhuzamosan a biológiai alapú inegalitáriánus rasszizmus kulturális alapú differencialista rasszizmussá alakul át.⁷

E fejleményeket igyekeznek feltérképezni egy másik összehasonlító vizsgálat, amely Franciaországra, Németországra, Hollandiára és Angliára terjed ki, és amelynek eredményeit érdemes felidézni.⁸ A szerzők két rasszizmus-skálát állítottak fel. Az első, amely a kisebbségellenes érzületekre és a bensőséges viszony elutasítására vonatkozó kérdésekre épül, a szerzők által „szembeszökőnek” nevezett rasszizmus mértékét mutatja. Azok, akik ezen a skálán magas pontszámot kaptak, tisztességtelennek, kevésbé tehetségesnek, a társadalombiztosítással visszaélőnek, a munkanélküliség okozóinak stb. tekintik a külföldieket. Elutasítják továbbá a velük való kontaktust (a házasságot, a nemi kapcsolatot, az irányításuk alatt végzett munkát). A második skála a burkolt rasszizmust mutatja. Azok, akik ezen a skálán magas pontszámot kaptak, nagyobb arányban gondolják azt, hogy a hazájukban élő külföldiek nem alkalmazkodnak a hagyományos értékekhez (erőfeszítés, munka, társadalmi előrejutás), és eltúlozzák a nyelvhez, a valláshoz vagy a nemi élethez kötődő kulturális különbségeket. Bár nem adnak hangot negatív érzelmeiknek, ritkábban juttatnak kifejezésre olyan pozitív érzelmeiket, mint a rokonszenv vagy a nagyrabecsülés. Mármost a két skála szorosan összefügg egymással. Azok, akik nem adnak hangot „szembeszökő rasszizmusnak”, csupán burkoltnak, kevésbé fogadják jóindulattal a rasszizmus ellen tett radikális lépéseket, mint például a honosítás megkönnyítését vagy a rasszisták beperlését. És bár nem helyeslik a kisebbségek jogainak szűkítését, ezek bővítését sem támogatják.

A jelenség kialakulását azzal hozzák kapcsolatba a szerzők, hogy a nyugati demokráciákban általánossá vált a rasszizmusellenes norma. Akik magas pontszámot kaptak a burkolt rasszizmus skáláján, részben magukévá tették e normát, elítélik a rasszizmust, önmagukat pedig nem tekintik rasszistának. Ugyanakkor a szerzőknek a szembeszökő és a burkolt rasszizmus egyazon érem két oldala.

**

E vizsgálatok óta Európa számos gazdasági, társadalmi és politikai változáson ment át. A kibocsátó országok befogadó országokká válnak, és most először rasszista incidensek robbantak ki Olasz- és Spanyolországban. Magának az európai egyesülésnek a folyamata éleszti újra a nacionalizmust és az intoleranciát. Ideje lenne megvizsgálni, hogy ma is valóságos-e az Észak-Dél ellentét, és hogy a gazdasági és politikai válság nem éleszti-e fel a rasszizmus legelemibb, legszembeszökőbb formáit.

Fordította: Bajomi-Lázár Péter

A jelentés az Emberi Jogi Konzultatív Nemzeti Bizottság megbízásából készült. Lásd: La lutte contre le racisme et la xénophobie. *La documentation française* (meg jelenés alatt).

Jegyzetek

1 Kérdőíves vizsgálat az Európai Közösség 12 országának felnőtt (15 éves és idősebb) lakosságát reprezentáló mintán, összesen 11.795, speciális kérdezőbiztosok által otthon megkérdezett személlyel, az Eurobaromètre 30 keretében. Lásd Dominique Bonnafé (Faits et Opinions) Eurobaromètre. L'opinion publique dans la Communauté Européenne. Racisme et xénophobie (Eurobarométer. Az Európai Közösség közvéleménye. Rasszizmus és idegengyűlölet) című jelentését. Commission des Communautés Européennes, Brüsszel, 1989. november, 121

- 2 60 százalékuk látja az „emberi jogok” védelmében „napjaink egyik olyan ügyét, amelyért érdemes kockázatokat vállalni és áldozatokat elfogadni”. 70 százalékuk gondolja úgy, hogy „a demokrácia, bármi történjék is, a legjobb rendszer”. 82 százalékuk ítéli el (teljesen vagy inkább) a rasszista mozgalmakat. 71 százalékuk ért (teljesen vagy inkább) egyet a rasszizmusellenes mozgalmakkal.
- 3 49 százalékuk véli úgy, hogy egyetlen csoport sem túl nagy létszámú. 15 százalékuk gondolja úgy, hogy egy csoport, 13 százalékuk úgy, hogy két csoport, 9 százalékuk úgy, hogy három csoport, 7 százalékuk úgy, hogy négy csoport, 7 százalékuk úgy, hogy 5 csoport túl nagy létszámú. *l. m.* 43.
- 4 Nonna Mayer: Ethnocentrisme, racisme et intolérance, in: *CEVIPOF, L'électeur français en questions*. Párizs, Presses de la FNSP, 1990, 17-43. A CEVIPOF-SOFRES vizsgálata, 4032 fős, a szavazó korú francia lakosságot reprezentáló országos mintán, 1988. május 9-20.
- 5 Roland Cayrol: Les Français, le racisme et la lutte anti-raciste, in: *Comission nationale consultative des droits de l'homme*. 1992. *La lutte contre le racisme et la xenophobie*. Párizs, La documentation française, 1993, 59-67. A CSA Intézet vizsgálatai 1000 fős, a 18 éves és idősebb lakosságot reprezentáló országos minta alapján készültek 1990 februárjában, 1990 októberében, 1991 novemberében és 1992 novemberében.
- 6 A témával kapcsolatos amerikai és francia munkák összefoglaló bemutatásáért lásd a *Revue internationale de psychologie sociale* J. S. Jackson és G. Lanaine által közösen szerkesztett különszámát: *Le racisme: domination, exclusion, identité*, 1989. július-szeptember, No 3
- 7 Ld.: Pierre-André Taguieff alapvető művét: *La force du préjugé. Essai sur le racisme et ses doubles*. Párizs, La Découverte, 1987.
- 8 Thomas F. Pettigrew, R. W. Meertens: Le racisme voilé: dimensions et mesure. 109-126. in: Michel Wieviorka, szerk. *Racisme et modernité*, Párizs, La Découverte, 1992. 1988 végén készített országos vizsgálatok a fenti négy országban, Gérard Lemaine (EHESS, Párizs), James Jackson (Michigani Egyetem) és Ulrich Wagner (Bochumi Egyetem) közreműködésével.

1 táblázat

Az országok besorolása a csökkenő intolerancia sorrendjében

Egyetértenek a rasszizmusellenes mozgalmakkal*	Úgy találják, hogy túl magas a más nemzethez tartozók száma**	fajhoz
Belgium 2,8	Németország 46	Belgium 44
Franciaország 2,9	Franciaország 44	Nagy-Britannia 42
Németország 2,9	Nagy-Britannia 44	Franciaország 40
Nagy-Britannia 3,0	Belgium 42	Németország 35
Dánia 3,0	Dánia 35	Dánia 33
Írország 3,1	Olaszország 33	Olaszország 29
Luxemburg 3,2	Luxemburg 29	Hollandia 26
Portugália 3,3	Hollandia 29	Portugália 15
Olaszország 3,4	Görögország 18	Görögország 13
Hollandia 3,5	Portugália 13	Luxemburg 13
Spanyolország 3,6	Spanyolország 11	Spanyolország 11
Görögország 3,7	Írország 4	Írország 4

A bevándorlók jelenlétének mérlege***	A bevándorlók jogainak korlátozása mellett foglalt állást**
Belgium -20	Belgium 32
Dánia -9	Dánia 31
Németország -4	Nagy-Britannia 25
Franciaország -2	Franciaország 25
Görögország +5	Németország 24
Nagy-Britannia +6	Hollandia 16
Olaszország +15	Görögország 14
Portugália +33	Írország 14
Spanyolország +36	Olaszország 8
Hollandia +41	Portugália 8
Luxemburg +48	Luxemburg 6

* Átlagos pontszám. Teljesen egyetért = 4-es osztályzat, inkább egyetért = 3, inkább nem ért egyet = 2, egyáltalán nem ért egyet = 1.

** Százalékban.

*** Az indexet úgy kaptuk, hogy összeadtuk azoknak az arányát, akik a nem Európai Közösségi állampolgársággal rendelkező bevándorlók jelenlétét az ország jövője szempontjából „jó” vagy „elég jó dolognak” tekintik, illetve azokat, akik ezt „rossz” vagy „elég rossz dolognak” tekintik.

2. táblázat

A „Mások” spontán többségi megjelenése az egyes országok szerint, százalékban

Regio – Kisebbség, politika, társadalom 1994. 5. évf. 1.sz.

Más:	nemzetiségű	fajú	vallású
Belgium	észak-afrikai 32	fekeete 53	muzulmán 55
Dánia	ázsiai (KK) 45	fekeete 39	muzulmán 74
Spanyolország	európai 37	fekeete 62	JT, szcientista 27
Franciaország	észak-afrikai 55	arab 39	muzulmán 52
Görögország	európai 23	fekeete 47	muzulmán 33
Hollandia	török 73	fekeete 57	muzulmán 71
Írország	európai 57	fekeete 54	protestáns 64
Olaszország	európai 25	fekeete 63	JT, szcientista 31
Luxemburg	európai 67	fekeete 69	JT, szcientista 29
Portugália	európai 18	fekeete 61	JT, szcientista 30
Németország	török 63	fekeete 63	muzulmán 73
Nagy-Britannia	ázsiai (TK) 44	indiai 41	muzulmán 26

KK: Közép-Kelet, TK: Távol-Kelet, JT: Jehova tanúi, Európai: kivéve a dél- és kelet-európaiakat

NONNA MAYER

RACIALISM AND XENOPHOBIA IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN COMMUNITY

This paper resumes the results of a social inquiry made on commission of the European Council in the twelve member states of the European Community. The inquiry proves that the majority of Europeans are bound to democracy, condemn racialism, and agree with anti-racist movements. However, in the same time a large number of them believe that their country gives home to too many people from other nations, cultures, religions or social classes. These persons value rather negatively the presence of citizens of non-Community countries, and are more responsive to the restrictions of the rights of the immigrated. This response is characteristic of older, less educated and rightist people.

The level of intolerance changes from country to country, depending from industrialization, traditions of migration and the percentage of the immigrated. The most repulsive are target countries like France, Germany, Great Britain, Belgium or Denmark. The countries of departure (Italy, Spain, Greece, Portugal, Ireland) are far more tolerant.

Another inquiry proves that open and disguised racialism are but two sides of the same coin. The representatives of a disguised racialism in general do not approve of more radical anti-racist dispositions; and even if they are against the restrictions of right of minorities, they do not approve of the extension of their rights.